

Tulkitsevan ja selittävän tutkimusotteen uudelleenarviointia

Kristina Rolin, Marja-Liisa Kakkuri-Knuutila & Elina Henttonen (toim.): Soveltava yhteiskuntatiede ja filosofia. Gaudeamus, Helsinki 2006. 287 s.

Perustutkimus on yliopistojen tärkein tehtävä. Näin voivat ajatella sekä ne, joiden mielestä uuden tieteellisen tiedon saavuttaminen on itsearvo, että ne, jotka korostavat perustutkimuksen olevan soveltavan tutkimuksen edellytys. Tieteen kehityksen kannalta ongelmallinen olisi näkemys, jonka mukaan perustutkimuksella on vain väliarvoa.

Kristina Rolinin, Marja-Liisa Kakkuri-Knuutilan ja Elina Henttonen toimittaman *Soveltava yhteiskuntatiede ja filosofia* -kirjan lähtökohtana on näkemys, jonka mukaan soveltava tutkimus on noussut perustutkimuksen rinnalle yliopistoissa ja korkeakouluissa. Tämä näkyy muun muassa siinä, että yhteiskuntatieteelliseltä tutkimukselta odotetaan luonnontieteiden ja teknillisten tieteiden tavoin entistä enemmän kaupallista hyödynnettävyyttä sekä yhteiskunnallista vaikuttavuutta. Toisaalta soveltava tutkimus nähdään usein uhkana tutkimuksen vapaudelle.

Kirjan tekijät (yht. 16) tarkastelevat soveltavan tutkimuksen filosofisia ja menetelmällisiä kysymyksiä liiketaloustieteiden ja kansantaloustieteiden näkökulmasta. Neljä ensimmäistä artikkelia keskittyvät tieteenfilosofisten kysymysten pohdintaan: soveltavan tutkimuksen arvoihin, yhteiskuntatieteellisen ennustamisen ongelmiin sekä erityisesti tulkitsevan ja selittävän tutkimusotteen uudelleenarviointiin. Loppupuolen artikkelit (8 kpl) käsittelevät sovellettavuuden vaatimuksen vaikutusta tutkimuksen näkökulmaan ja menetelmiin. Kirjoittajat tarkastelevat muun muassa konstruktivistista tutkimusta, toimintatutkimusta, diskurssianalyysia, markkinoinnin tutkimusta, kansantaloustieteen ja liiketaloustieteen suhdetta, rationaalisen valinnan teoriaa, mallinnusta ja keksimisen logiikkaa. Keskityn seuraavassa esittelemään kirjan alkupuolen näkemyksiä tul-

kitsevan ("hermeneuttisen") ja selittävän ("positivistisen") tutkimusotteen erosta, koska kysymys on - kuluneisuudestaan huolimatta - säilyttänyt elinvoimaisuutensa tieteenfilosofiassa ja koska kirjoittajat esittävät aiheesta myös uusia puolia. Esittelyssä käytettävät havainnollistukset ovat kirja-arvostelun tekijän laatimia ja kuvitteellisia.

Kirjan tekijät kiistävät näkemyksen, että ymmärtäminen ja selittäminen olisivat toisensa poissulkevia vaihtoehtoja. Monille yhteiskuntatieteilijöille tämä ei ole uutinen, koska alan tutkimukset yhdistävät usein määrällistä ("selittävää") ja laadullista ("tulkitsevaa") analyysia. Syy, miksi kirjan tekijät torjuvat ymmärtämisen ja selittämisen vastakkainasettelun, on kuitenkin syvälleikävämpi. Perinteisen näkemyksen mukaan tulkitseva ja selittävä tutkimusote eroavat olennaisesti siinä, että vain jälkimmäinen tutkii syy-seuraussuhteita. On jopa väitetty, että yhteiskunnallisen todellisuuden merkityksiä sisältävien ilmiöiden välillä (esimerkiksi henkilön poliittisen mielipiteen ja poliittisen toiminnan välillä) ei ole lainkaan kausaalisuhteita. Näkemys kumotaan kirjassa vakuuttavasti.

Marja-Liisa Kakkuri-Knuutilan mukaan monissa soveltavissa yhteiskuntatieteissä arvostetaan nomoteettista eli yleisiä säännönmukaisuuksia etsivää tutkimusta, jota on pitkään hallinnut niin sanottu peittävän lain malli. Sen mukaan selittäminen ("Voikkaan asuntojen hinnat laskevat, koska paperitehtaan lopettamisen vuoksi asunnon myyjä on enemmän kuin ostaja") edellyttää juuri yleisten säännönmukaisuuksien ("asuntojen hinnat laskevat, kun myyjä on enemmän kuin ostaja") tuntemista. Selittäminen merkitsee tällöin sitä, että selitettävää tapahtumaa tai asiointilaa kuvaava väite johdetaan yleistä säännönmukaisuutta kuvaavasta

väitteestä. Lisäksi selittäminen perustuu selitettävää tapahtumaa tai asiaintilaa koskeville odotuksille ja taustatiedoille ("Voikkaalla iso työllistäjä on ollut paperitehdas, jonka lopettamisen vuoksi moni joutuu etsimään uutta työpaikkaa ja asuntoa muualta. Moni voikkaalainen perhe joutuu myymään asuntonsa eikä paikkakunnalle ole muuttamassa uusia asukkaita"). Syy-seuraussuhteita koskeva tieto edellyttää siis tutkijan kokoaman kokemuseräisen aineiston ylittäviä oletuksia.

Kirjan tekijät arvostelevat näkemystä, jonka mukaan soveltava yhteiskuntatieteellinen tutkimus on ennen muuta yhteiskunnan lainalaisuuksien ja säännönmukaisuuksien selvittelyä. Kakkuri-Knuutila haluaa osoittaa, että tällainen näkemys soveltavista yhteiskuntatieteistä on liian suppea, koska myös tulkitseva tutkimus voi tuottaa sovellettavissa olevaa tutkimustietoa ja aitoja kausaalisia selityksiä. Tulkitsevan tutkimuksen tarjoamat kausaaliset selitykset ovat kuitenkin paikallisia eivätkä universaaleja ("peittäviä"), sillä tulkitsevassa tutkimuksessa selitettävä tapahtuma tai asiaintila selitetään osoittamalla tilannekohtaisia tekijöitä eikä yleisiä lainalaisuuksia.

Tulkitsevan tutkimusotteen tuottamat kausaaliset selitykset vetoavat yhtäältä haluihin, tavoitteisiin ja arvoihin (halutekijä) ja toisaalta keinoja koskeviin uskomuksiin (uskomustekijä). Selityksellä on tällöin käytännöllisen päättelyn muoto:

1. A haluaa toteuttaa p:n. (Halu)
2. A uskoo, että tavoitteen p toteuttamiseksi hyvä/välttämätön keino on q. (Uskomus)
3. A ryhtyy tekemään q:ta. (Teko)

Seuraavassa on esimerkki käytännöllisestä päättelystä:

1. Voikkaan paperitehtaalta työttömäksi jäävä työntekijä haluaa perheensä tulevan toimeen.
2. Hän uskoo, että perheen toimeentulon vuoksi on syytä myydä Voikkaan asunto ja etsiä työtä ja asuntoa muualta.
3. Hän myy asunnon ja etsii työtä ja asuntoa muualta.

Kakkuri-Knuutila esittää soveltavien yhteiskuntatieteiden käyttöön selitysmallia, jossa yhdistyvät niin sanottu "kontrastiivinen selitysnäkemys" ja "tosiasiaisten vastaisen ehdon kausaaliiteettinäke-

mys". Kontrastiivisen selitysnäkemys mukaan selitys on vastaus miksi-kysymykseen, jonka merkitystä täsmennetään (kontraaristen) vastakohtien avulla. Kontrastiivinen selittäminen täsmennää kysymyksen "miksi q?" muotoon "miksi q sen sijaan, että r, s tai t?" ("Miksi voikkaalainen paperityöntekijä myy asuntonsa ja etsii työtä ja asuntoa muualta sen sijaan, että esimerkiksi etsisi uutta työtä Voikkaalta, sopisi asuntolainan maksuohjelman helpottamisesta pankin kanssa, perustaisi Voikkaalle oman yrityksen tai hakeutuisi eläkeputkeen?"). Tosiasiaisten vastaisen ehdon kausaaliiteettinäkemys ilmaistaan puolestaan seuraavasti: a on b:n syy jos ja vain jos on niin, että jos a ei olisi tapahtunut, b ei olisi tapahtunut ("Työttömyys on Voikkaan paperitehtaasta entisen työntekijän asunnon myynnin syy jos ja vain jos on niin, että jos hän ei olisi jäänyt työttömäksi, hän ei olisi myynyt asuntoaan"). Yhdistämällä kontrastiivinen selitysnäkemys ja tosiasiaisten vastaisen ehdon kausaaliiteettinäkemys saadaan Kakkuri-Knuutilan mukaan selitysmalli, joka soveltuu ainutkertaisten tapausten kausaaliiteettiseen selittämiseen. Näkemys on uskottava, koska tosiasiaisten vastaisen ehdon selvittäminen varmistaa, onko todella kysymys tapahtuman tai asiaintilan syystä, ja koska kontrastiivinen selittäminen perustelee, miksi toimintavaihtoehtoista toteutui se, mikä toteutui, eikä jokin muu.

Soveltava yhteiskuntatiede ja filosofia tarjoaa tervejärkistä analyysia tulkitsevan ja selittävän tutkimusotteen luonteesta ja eroista. Kirja tuo vakuuttavasti esiin sen, että myös tulkitseva tutkimus voi tuottaa kausaalisia selityksiä. Tekijät vahvistavat, että yhteiskuntatieteille ominainen lähestymistapojen ja taustaoletusten moneus on pikemminkin pysyvä tila kuin ohimenevä kehitysvaihe. Kirja esittelee ymmärrettävällä tavalla useita ajanmukaisia soveltavan yhteiskuntatieteiden näkökulmia ja menetelmiä, ja soveltuu hyvin oppikirjaksi.

Tommi Lehtonen